

УДК 355.58(075.8)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

І.І. Пишкін, Г.О. Михайленко

Київський національний університет технологій та дизайну

У статті поставлені питання викладення предметів «Цивільний захист», «Охорона праці в галузі та цивільний захист» та «Безпека життєдіяльності» в навчальних закладах України різного рівня акредитації. Відзначені позитивні і негативні аспекти вивчення цих предметів, запропоновані деякі заходи з удосконалення методики викладання. Питання матеріального та фінансового забезпечення методики викладання не піднімаються.

Ключові слова: *цивільний захист, охорона праці в галузі, безпека життєдіяльності, контроль засвоєння, якість викладання.*

Курс «Цивільний захист», як навчальна дисципліна, подається у всіх навчальних закладах України. Елементи цієї дисципліни викладаються у середніх школах, гімназіях, ліцеях, поширений курс подається у коледжах та технікумах і більш детально вивчається у вищих навчальних закладах всіх рівнів акредитації. Деякі спільні риси викладання, методики подачі матеріалу, контролю засвоєння інформації спостерігаються у всіх освітніх закладах. Недоліки простежуються теж однакові в переважній більшості закладів освіти. Виникає необхідність детально розглянути позитивні і негативні аспекти вивчення дисципліни «Цивільний захист» з метою поліпшення якості викладання. Деякі розділи цієї дисципліни тісно переплітаються з дисциплінами «Охорона праці в галузі» та «Безпека життєдіяльності», що вимагає якісного вивчення основних положень всіх трьох дисциплін.

Постановка завдання

При викладанні дисципліни «Цивільний захист» в кожному наступному навчальному закладі, який на ступінь-два вищий за попередній, виявляється невисокий рівень засвоєння обсягів інформації з цієї дисципліни учнями або студентами, які прийшли для подальшого удосконалення свого рівня освіти у вищому навчальному закладі. Нестійкий рівень знань з дисципліни «Цивільний захист» виявляється з теоретичної підготовки, а також з практичних навичок користування приладами хімічної, радіаційної розвідки та дозиметричного контролю, надання першої долікарської допомоги, знання елементарних правил поведінки на території, що була забруднена небезпечними речовинами та взагалі в осередку зони дії вражаючих

чинників різноманітних надзвичайних ситуацій. Постає необхідність побудувати викладання дисципліни «Цивільний захист» тим способом, що дозволяє одночасно відновити знання, отримані у попередніх навчальних закладах та подати нову інформацію, що повинна бути надійно засвоєна студентами.

Об'єкти та методи досліджень

Порівняльний аналіз навчальних програм з дисципліни «Цивільний захист» у освітніх закладах різного рівня від загальноосвітніх до вищих свідчить про те, що теоретичні основи дисципліни добре відпрацьовані та методично викладаються у відповідності до вимог Міністерства Освіти. Існує в наявності певний перелік плакатів, схем та інших наочних посібників. В переважній більшості навчальних закладів є прилади та обладнання, яке використовується для визначення радіоактивної та хімічної обстановки під час аварій на хімічно небезпечних об'єктах та підприємствах, що використовують радіоактивні матеріали. Є в наявності навіть засоби індивідуального захисту органів дихання та шкіряних покривів, але не в необхідній кількості та не в належному стані, те що залишилося в спадок від системи цивільного захисту колишнього Радянського Союзу.

Результати та їх обговорення

Обсяг дисципліни «Цивільний захист» або «Охорона праці в галузі та цивільний захист» складається з двох кредитів, один з яких передбачає самостійну підготовку. Відповідно до цього кредиту студент повинен самотужки доопрацьовувати матеріал після лекційних та практичних занять з метою засвоєння інформації, що не потрапила в лекційний обсяг за браком часу, або з тієї ж причини не була подана на практичному занятті. Обсяг матеріалу досить великий, тому на самому початку лекції або практичного заняття необхідно зорієнтувати студентів на самостійне вивчення додаткових питань, які не увійшли до лекційного або практичного заняття, але обов'язково будуть включені до переліку тестових, залікових або екзаменаційних питань.

Перелік лекційних питань, що подаються студентам під час аудиторних занять, носить переважно узагальнено-організаційну спрямованість. Це характеристика договірних і керівних документів міжнародного характеру, на підставі яких розробляються державні законодавчі акти, що допомагають організувати роботу системи цивільного захисту України у взаємодії з системами законодавчих актів з екологічної безпеки та охорони праці у всіх, без винятку, напрямках практичної діяльності у всіх галузях господарювання в узгодженому контексті міжнародних вимог та взаємодії. Такий підхід

дозволяє студенту відразу включитися у міжнародні вимоги щодо комплексної побудови системи безпеки виробничих процесів, існування людини в звичайному житті та діяльності людини і підприємства в обставинах впливу надзвичайних ситуацій різноманітного характеру та їх наслідків. Обсяг інформації у вивченні цих аспектів системи цивільного захисту досить великий і потребує від студента вміння орієнтуватися в великій кількості як міжнародних документів, так і в законодавчих актах України, що регламентують і регулюють питання організації безпечної праці на виробництві, захисту здоров'я і життя працюючих та порядок дій в обставинах надзвичайних ситуацій стихійних, екологічних лих, техногенних аварій і катастроф та їх короткотермінових та тривалих наслідків, порятунку людей та матеріальних цінностей.

Існує небезпека поринути у вивчення вимог міжнародних та загальнодержавних керівних документів і залишити поза увагою реалізацію практичних питань, що складають сутність щоденного використання низки заходів, які і створюють саме цю систему безпеки існування людини на виробництві, в побуті, під час дії чинників надзвичайних ситуацій, запобігання виникнення небезпек безпосередньо на ділянках виробництва, робочих місцях та в повсякденному житті. Перелік простих вимог до звичайного пересічного громадянина досить невеликий, але потребує уважного щоденного дотримання. Для прикладу можна навести декілька найбільш характерних, які порушуються щохвилино: не торкатися рухомих частин механізмів, не перевіряти безпосередньо на запах невідомі рідини, не перевіряти рукою температуру нагрітих частин обладнання, знати точно свій номер протигазу і як його визначити, не заходити за огорожу, де є попереджувальний напис. Перелік можна продовжувати, але треба в теоретичній частині вивчення дисципліни «Цивільний захист» або «Охорона праці в галузі та цивільний захист» в кредиті самостійного вивчення частини курсу передбачити саме такі питання, які теж відносяться до теоретичних і які треба вивчити та застосовувати на практиці в повсякденному житті.

Студенти старших курсів незалежно від спеціальностей готуються в вищому навчальному закладі четвертого рівня акредитації, як керівники невеликих, але реальних підрозділів виробництва. Вони повинні відчувати відповідальність не тільки за свою індивідуальну професійну підготовку, але за організацію роботи виробничого підрозділу, спочатку невеликої кількості людей, їх підготовку до кваліфікованого виконання своїх професійних обов'язків з безумовним дотриманням правил охорони праці. Студент старших курсів повинен розуміти, що безпечна праця на будь-якому

виробництві починається з твердого та невпинного виконання вимог охорони праці в конкретному цеху, на конкретній ділянці, на конкретному робочому місці.

Для цього необхідно твердо знати, які саме керівні документи регламентують загальні питання з організації виробництва на підприємстві конкретного типу, де він знаходиться. Які документи з охорони праці розроблені на даному виробництві під конкретні технологічні процеси, які заходи з охорони праці впроваджуються в конкретних цехах, як паспортизуються конкретні робочі місця. Необхідно з'ясувати рівень обізнаності з вимогами з охорони праці конкретних виконавців на конкретних робочих місцях, порядок фактичного інструктажу з заходів безпеки при роботі з конкретним типом обладнання, виконання всіх вимог протягом робочої зміни.

Студент твердо повинен знати, що при кожній ділянці, де працюють з небезпечними речовинами або вибухонебезпечним та пожежонебезпечним обладнанням, повинна бути інструкція або «Куток з цивільного захисту» на випадок виникнення надзвичайних ситуацій. Сам він, як майбутній керівник, повинен твердо засвоїти порядок дій в кожних конкретних обставинах, їх небагато, всі вони подаються при лекційних та практичних аудиторних заняттях. Але під час самостійного доопрацювання тієї або іншої теми, як лекційної так і практичної, йому необхідно звернути увагу на супутні питання, які конкретно вказують, що і як саме треба робити в конкретних надзвичайних ситуаціях, яким чином підготувати працівників до дії у можливих небезпечних випадках. При самостійній підготовці треба звернути увагу на порядок користування колективними та індивідуальними засобами захисту людини, необхідно твердо знати, що по прибутті на виробництво треба з'ясувати, які ділянки є небезпечними, якими засобами індивідуального захисту забезпечені робітники, де саме ці засоби знаходяться, як і в який термін до них дістатися, наскільки вони працездатні, хто відповідальний за їх стан і збереження. Багато питань треба перенести на самостійну підготовку за браком часу їх викладання в аудиторних умовах. Завданням викладацького складу є зорієнтувати студентів на вивчення цих питань належним чином, включити ці питання до переліку залікових, тестових та екзаменаційних.

Людина добре запам'ятовує те, що робить власноруч. Помилки, що виникають під час виконання таких завдань, теж довго пам'ятаються. Тому необхідно кожному студенту власноруч виміряти рівень радіації відповідним приладом, використовуючи індикаторні реактиви, виміряти чистоту повітря в робочій зоні, підібрати свій власний номер протигазу, перевірити його працездатність відповідним чином. Правильність

індивідуального підбору номеру протигазу доцільно було б перевірити практично з використанням спеціального намету, де повинно мало б знаходитись джерело хімічного реактиву хлорпикрин в невеликій концентрації. Кожен студент повинен знати як правильно і як швидко треба одягти протихімічний комбінезон, протигаз, як правильно зняти засоби індивідуального захисту після перебування на хімічно або радіоактивно забрудненій території та при виході в безпечну зону перед санітарною обробкою. Навіть при наявності всіх необхідних засобів індивідуального захисту провести практичні заняття з правильного користування ними не має можливості за браком часу.

Окремим питанням стоїть використання колективних засобів захисту. Перелік їх різновидів і устроїв детально розписаний в багатьох підручниках, але переважна більшість студентів не уявляє собі, наскільки складна в інженерному відношенні і в експлуатації ця споруда. Порядок поведінки великої кількості людей при перебуванні тривалий час в стаціонарному укритті, сховищі або протирадіаційному укритті, підтримка внутрішнього порядку, починаючи з заповнення укриття та закінчуючи виходом з нього, стосуються організаційно-психологічної підготовки кожного керівника при діях з великою кількістю людей в екстремальних умовах надзвичайних ситуацій. Майбутнім керівникам необхідно давати певні знання з керування великою кількістю людей з різним психологічним настроєм в екстремальних ситуаціях, порядок дії по утриманню людей від паніки, розподіл обов'язків.

Кожному майбутньому керівнику необхідно мати навички організаційної роботи з евакуації робітників підприємства та членів їх сімей з осередку ураження в безпечну замську зону. Порядок евакуації детально розписаний у всіх підручниках з цивільної оборони та цивільного захисту. Справа в тому, що всі евакуаційні заходи поділяються на такі, що повинні бути виконані у нормальних умовах і такі, що повинні бути виконані під час розвитку негативних чинників надзвичайних ситуацій. А це не одне і те ж саме, про що пишуть у підручниках. Під час надзвичайної ситуації, коли пересуваються великі маси людей, виникають термінові питання, які потребують негайного, правильного, жорсткого і безкомпромісного рішення.

Психологічний аспект таких рішень для підготовки справжнього керівника потребує спеціального вивчення. Студентам треба пояснити міру відповідальності за прийняття таких рішень і роз'яснити їх необхідність. Документальна частина передбачає правильне оформлення документації та супровідних матеріальних накладних на отримання продовольчих товарів, паливно-мастильних матеріалів, одягу, взуття, наметів,

ліків, засобів індивідуального захисту тощо. Для того щоб мати узагальнену уяву про обсяг організаційної роботи, порядок оформлення документів, передбачена аудиторна практична робота. Організаційна складова евакуаційних заходів потребує практичного виконання всіх операцій починаючи з прийняття рішень по кожному питанню, бажано у вигляді письмових наказів, з окремим обґрунтуванням прийнятих рішень в письмовій формі для наступної оцінки їх доцільності та правильності.

Заочна форма навчання з дисципліни «Цивільний захист» або «Охорона праці в галузі та цивільний захист» передбачає засвоєння майже такого ж обсягу матеріалу, як і для денної форми навчання. Всі особливості вивчення цих дисциплін, які перелічені вище, стосуються також і заочної форми навчання. Різниця полягає в тому, що весь обсяг матеріалу необхідно вивчати самотужки, сподіваючись на власний розум. Практичне застосування теоретичним знанням в цьому випадку буде менш ефективним. Треба зауважити, що такі дисципліни необхідно вивчати на денній формі навчання, на заочному навчанні для їх засвоєння необхідно приділяти більше зусиль, а таке не завжди можливо, адже людина працює на основному місці роботи і основний час приділяється саме їй.

Аналізуючи викладання дисципліни «Цивільний захист» у навчальних закладах різних рівнів необхідно відзначити, що невисокий рівень знань з цієї дисципліни в середніх навчальних закладах типу гімназії, ліцею, обумовлений тим, що учні старших класів ще не уявляють собі всієї важливості знань з цієї дисципліни для подальшої діяльності. Їх приваблює перш за все зовнішній бік викладання дисципліни, атрибутика, на якій акцентується увага. Вимагати будь-яких суттєвих знань від них неможливо.

Студенти середніх спеціальних навчальних закладів, таких, як коледжі та технікуми, вже більш уважно ставляться до вивчення дисципліни «Цивільний захист». Але на першому плані в них знаходяться профільні дисципліни, курс «Цивільний захист» для них є допоміжним, вони «відпочивають» при вивченні його від складних профільних дисциплін.

Відносно студентів вищих навчальних закладів можна сказати те ж саме, але розуміння значення цієї дисципліни виникає дещо пізніше, коли доводиться виконувати досить складні контрольні роботи з розрахунку радіаційної обстановки, хімічної обстановки, проводити розрахункову оцінку інженерного захисту працівників підприємства від дії радіоактивних речовин, розраховувати стійкість елементів підприємства від вражаючих факторів ударної хвилі при вибуху газоповітряної суміші.

Але уважне ставлення до дисципліни «Цивільний захист» не переходить у розуміння того, що ця дисципліна поступово готує випускників вищих навчальних закладів до дій в надзвичайних ситуаціях. Справа в тому, що жоден студент в своєму житті в будь-яких надзвичайних ситуаціях, які впливали б на стан його здоров'я або життя не опинявся, тому відношення до теоретичних положень міжнародних та державних документів України з питань цивільного захисту, збереження здоров'я громадян, пожежну безпеку доволі стримане. Ще один аспект у ставленні студентів до вивчення дисципліни «Цивільний захист» – це відсутність почуття відповідальності за людей, які працюють поряд і від яких залежить і його життя, і його добробут, і репутація, і майно. Студенти старших курсів всіх, без винятку, спеціальностей, не почувають себе майбутніми керівниками. Вони відсторонено відносяться до своєї подальшої діяльності за межами навчального закладу. Треба зауважити, що керівні здібності в принципі виховати неможливо якщо від природи вони в характері людини відсутні, але при їх наявності, задатки керівника можливо розвинути за умови виконання людиною певних завдань з розрахунку необхідних потужностей для евакуаційних заходів, для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, для рішення щодо проведення рятувальних і інших невідкладних робіт з порятунку людей та ліквідації завалів. Рішення таких завдань розвиває у людини навички орієнтування в складних ситуаціях, передбачення перспектив розвитку тих чи інших подій, свого місця в надзвичайних ситуаціях конкретного типу.

Додатковим аспектом вивчення дисциплін «Цивільний захист» або «Охорона праці в галузі та цивільний захист» є щільний зв'язок з дисциплінами «Екологія», «Охорона праці» в напрямку передбачення виникнення та розвитку надзвичайних ситуацій, що не є характерними для конкретних регіонів або виникнення несподіваних техногенних аварій і катастроф, що не притаманні конкретним видам виробництв.

Наслідки такого виду надзвичайних ситуацій теж передбачити неможливо. Для уникнення несподіваних надзвичайних ситуацій необхідно передбачити всі можливі аварії техногенного характеру, що можуть утворитися на конкретному підприємстві в принципі. Тобто, треба проаналізувати, які високоенергетичні, вибухонебезпечні, пожежонебезпечні, токсичні, отруйні речовини використовуються в технологічних циклах при виготовленні продукції, порядок зберігання небезпечних речовин, обсяги подачі небезпечних речовин на технологічні лінії, відстань однієї технологічної лінії з небезпечними речовинами від інших технологічних ліній такого ж класу небезпечності. Які природні чинники в принципі можуть привести до техногенних аварій та катастроф з

такими небезпечними речовинами. На підставі аналізу та співставлення всіх можливих негативних явищ, розробити комплекс заходів по запобіганню сумісного виникнення природних катаклізмів та техногенних катастроф. Студентів необхідно поступово залучати до аналізу таких, на перший погляд, малоймовірних подій. Такі передбачення привчають людину до обачності, далекоглядності, виваженості під час прийняття рішень.

Система цивільного захисту всіх, без виключення, навчальних закладів України в достатньому ступеню відпрацьована, систематично корегується. Час від часу проводяться загально університетські заняття, на кожній кафедрі визначені відповідальні за проведення щомісячних занять з викладацьким складом з порядку дій на випадок виникнення надзвичайних ситуацій. Хоча це виключно теоретична частина підготовки викладачів. Але система цивільного захисту потребує не тільки теоретичної, але і практичної підготовки. Практичні заняття, та ще із залученням студентів, не проводяться. Цьому є декілька причин, першою з яких є брак часу як викладачів, так і студентів.

Висновки

1. Ефективність викладання дисципліни «Цивільний захист» або «Охорона праці в галузі та цивільний захист» в середньо освітніх закладах, середньо-спеціальних навчальних закладах (коледжах, технікумах) перебуває в прямій залежності від обсягів практичних та наочних занять із залученням конкретних атрибутів цивільного захисту – приладів, обладнання, відеофільмів тощо.

2. Для більшої ефективності засвоєння дисципліни «Цивільний захист», студентів вищих навчальних закладів необхідно виховувати і навчати, як майбутніх керівників, підприємств, від прийнятих рішень яких, залежить питання порятунку робітничого персоналу та матеріальних цінностей в надзвичайних ситуаціях.

3. Для самостійної роботи студентам рекомендувати для доопрацювання питання теоретично-прикладного характеру, які дадуть змогу максимально наблизитись до практичного впровадження основних положень і вимог керівних документів в реальне застосування на виробництві.

4. Під час проведення практичних занять максимальну увагу приділяти персональній роботі кожного студента з конкретними приладами, обладнанням та засобами індивідуального захисту.

5. При виконанні практичних розрахункових завдань акцентувати увагу студентів на організаційних питаннях для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та їх можливих негативних наслідків з метою передбачення методів і засобів їх подолання.

6. Привчати студентів передбачати виникнення надзвичайних ситуацій, розраховувати розвиток негативних наслідків надзвичайних ситуацій, передбачати одночасне виникнення стихійних лих і техногенних катастроф, які підсилюють синергетично спільні негативні наслідки.

7. До теоретичних занять з цивільного захисту з викладачами всіх кафедр доцільно було б додати певні практичні заняття, бажано з залученням студентів для наочного прикладу важливості системи цивільного захисту в схемі діяльності всіх, без виключення, установ держави, незалежно від профілю діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки». – К.18.01.2001. – № 2245-III.
2. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану». – К.Урядовий кур'єр, 14.06.2000. – №107.
3. Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру». – К.Урядовий кур'єр, 16.09.2000. – № 149.

И.И. Пышкин, Г.А. Михайленко

Перспективы развития гражданской защиты в учебных заведениях Украины.

В статье поставлены вопросы преподавания предметов «Гражданская защита», «Охрана труда в отрасли и гражданская защита», «Безопасность жизнедеятельности» в учебных заведениях Украины различного уровня аккредитации. Отмечены положительные и отрицательные аспекты изучения этих предметов, предложены некоторые меры по совершенствованию методики преподавания. Вопросы материального и финансового обеспечения методики преподавания не поднимались.

Ключевые слова: гражданская защита, охрана труда в отрасли, безопасность жизнедеятельности.

I.I. Pyshkin, G.A. Mykhailenko

Perspective developments of Civil Defence in educational institutions of Ukraine.

In article it raised a questions of teaching the subjects «Civil Defence», «Labour protection in the branch of industry and Civil Defence», «Life security» in educational institutions of Ukraine of various kinds. It noted positive and negative aspects of study this subjects, have been proposed some measures for improvement of teaching methods. The questions of material and financial providing for teaching methods didn't raised.

Key words: civil defence, labour protection, life security.